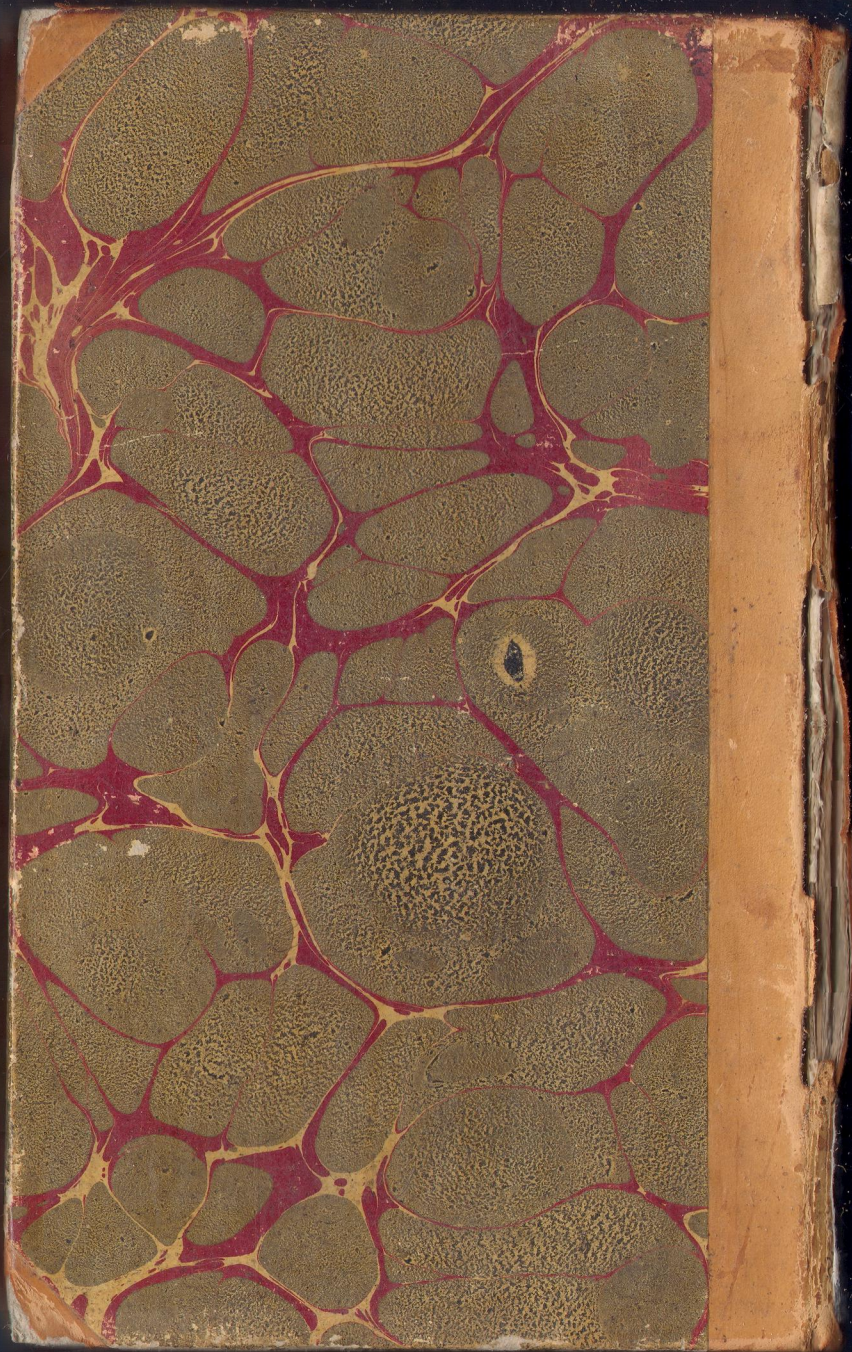

РК-ПОЛБ
459201

8.7

501

459201
R2C

~~81/501~~

17 $\frac{2}{33}$

РК-ПОЛО
459201

~~85~~
50

V45

V48

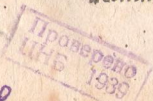

459201

J. Młci. Pana D. Antoniego Fryderyka
Büfchinga.

*a znayduie się w Warszawie, u Michała Grela,
Kommissarza y Bibliopoli J. K. Mci.*

Центральна Наукова
Бібліотека при ХДУ

18

Handwritten text, likely a title or header, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a date or address, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a body of the letter, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a signature or closing, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a footer or reference, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely a footer or reference, appearing as bleed-through from the reverse side of the page.

Introdukcyia.

§. I.

Naydawniejszych mapp Krolestwa Polskiego niewspominając, między nowszymi, Dahlberga w Pustendorffa Rebus gestis Caroli Gustavi, Vasseura, Homanna ad mentem Starovolsky 1739, Allarda, y de l' Isle dotąd najlepsze były, aż poki Tobiasz Meyer Mappam Geographicam regni Poloniae ex novissimis, quotquot sunt mappis specialibus compositam, & ad leges, Stereographicae proiectionis reuocatam, R. 1750, u Sukcessorow Homannowych nie wydał: ktora bez wątpienia wszystkie inne celuie, chociaż nie wiele mieysc w sobie zawiera. W Polszcze samey obiecano wydać Zebranie osobnych mapp Polskich, albo Atlas Polski; ale to ieszcze do skutku nieprzyszło. Wydał takż Meyer, u tychże Sukcessorow Homannowych 1749 barzo dobrą mappę W.X. Litewskiego z abryssu X. Piotra Niepreckiego. Soc. Jesu.

A

§. 2.

§. 2. Rzecz to ieszcze nieieft pewna, że całe Krolestwo y Narod, Jmie swoje bierze, od Słowa Pole: ktore (podług niektorych zdania) ma znaczyć Równinę, albo Krainę całą, wielkie równiny mającą. Wielkie te Państwo, (kraie do niego należące zaiedno biorąc,) ku Połnocy y wschodowi graniczy z Państwem Moskiewskim y Krolewstwem Pruśkim; ku Południowi z Państwem Tureckim, Siedmiogrodzką Ziemią, y Węgrami; ku Zachodowi z Państwem niemieckim: Ku Połnocy y Zachodowi Morze Bałtyckie takż ie podlewa. Podług tych granic, wielkość całego Krolestwa, na 13400 Geograficznych mil kwadratowych wynosić może.

§. 3. Powietrze nieco iest zimne, ale zdrowe. Kray wszędzie prawie rowny, y mało ma gor. Na wierzchach gor Karpatkich, ktore Polskę od Węgier dzielą, barzo iest zimno. Często śnieg w pośrzod lata pada, a na niektorych mieyscach nigdy nietopnieie. Biesiadzkie Gory kontynuacją są Karpatkich: Nayznacznieysze zaś są następujące: Babia gora, Pilsko dzieście mil od Krakowa, Pasierbiec w Wojewodztwie Krakowskim, Wawel, Kamienista gora pod Krakowem, Łysa Gora

Gora w Wojewodztwie Sandomirskim, y Chelm w Sieradzkim. Kray ten obfituje w żyźne pola, y ztąd wielki ma dostatek zboża; iako też corocznie koło 4000 Statkow, ktore z więkſzey części zbożem są ładowne, na Wiśle do Gdańska płynie. Na Podolu, Wołyniu, Ukrainie, y Rusi, rodzi się barzo wiele zboża, bez wielkiej uprawy y gnoienia. W Wielkiej y Małej Polſzcze więcey trzeba łożyć pracy na uprawę roli; lecz za to też niezchodzi na obfitych żniwach. Litwa rowna z Podolem; a na Zmuydzi, oprócz zboża, wiele rośnie lnu, y konopi. Połskie Prusy takż są barzo urodzayne. Paſtwiska mieyscami wyborne. Na Podolu trawa tak ieſt wyſoka, że czaſem rogow, wołow w niej paſących się widzieć niemożna. Urodzay kraiu, y dostatek żywności, ztąd można poznać, że od 1701. aż do 1718. rozmaite woyska ustawicznie w Połſzcze byli, a przecie nigdy na żywności niezchodziło. Iednakowoż Podroźni barzo często w Goſcińcach wieyſkich nic dostać nie mogą, ale wszystko, czego potrzebuia, w Miastach ſkupiwszy z sobą wozić muſzą, czego przyczyna ieſt zła płaca podroźnych Kraiowych; zkąd pochodzi, że Goſpodarze takich Goſcińcow, nioco się nieſtaraia, obawiaiać się ſtraty wſzyſkiego.

Pod Gdańskiem y Malborgiem znayduią się darnie do palenia, (Torfy) ale ubodzy tylko Ludzie ich zażywaią. Kreta znachodzi się na wielu mieyscach: Infzych zaś Ziemi Malarских, iako to piękney glinki żółtey, Bramrotu, swiatley y ciemney Okry, wielki iest dostatek. Na marmurze y alabastrze nieschodzi. Belemnity, Agaty, Kalcedony, Krwawniki, Oniksy, Opale, Jaspisy, piękne Kryształy gorne, Ametysty, Granaty, Topały, Szafiry znayduią się; a na gorach Karpatckich Rubiny: Tamże, iako też niedaleko miasta Baligrodu, y w okolicy wioski Sufzczan w Wojewodztwie Kjiowskim, Dyamenty, ktore Czelkim wyrownaią. Iest też sztelo kamienne y Talk. Italun y Saletra w wielkiey liczbie się preparuie, y do Gdańska posyła: Znayduie się też nieco Koperwasu, Naphtry, y Asfaltu: Bursztynu zaś na różnych mieyscach w Ziemi, więcey iednak w Morzu. Ziemia czarna ktora miasto węgla do palenia służy, iest wprawdzie podle Tenczyna, y pod miastem Dobrzynem nad Wisłą, ale iey nikt niepotrzebuie. W Wojewodztwie Krakowskim nieprzebrane są Zupy Solne, z ktorych sol na kształt wielkich kamieni wyrąbywana bywa. Dwoiaka iest Sol, zwłascza czarniawo-szara, a nieprzezroczysta,

roczysta, y biała, a przezroczysta, którą Kryształową Solą nazywają. Przy opisanju miast Wieliczki y Bochni, obszernie o tym mówić będę. Na Rusi, niedaleko Lwowa, y w Haliczu są Zrzodła solne, z których wod, sol warzona bywa. Te, częścią do szlachty, częścią do Krolewskich Dobr Samborza, należą.

Antymonium albo Spiszgłas znayduie się w gorach karpatkich, ale go nieszu-kaia; Ile zaś w Polsce potrzebuia, z Węgier przywożą. Zywego Srebra iest dostatek, ktore z gory Zimna woda nazwaney 6. mil od Krakowa; tudziez z gor, podle miasteczka Bialigrodu w Woiewodztwie Ruskim, leżących, pewnymi czasami w Roku, samo przez się z Ziemi wypływa; Pod Tuftanem na Rusi bywa kopane; y znayduie się ieszcze w Babiey gorze za Krakowem. Galmeyu kamienia iest dostatek; Mosiadz takoz robią, do ktorego miedz z Węgier sprowadzają. Zelaza iest moc wielka. Naystawnieysze y naylepsze gory kruszcowe, w których ustawicznie robią, znayduia się w konskich dobrach Malachowskiego, tak podle miasta tegoż Imienia, iako tez podle Stomborgowa, niedaleko Odrowasu, gdzie nie tylko wiele iest kuźni Zelaznych, y dwie wielkie

kuty, ale też wiele Rzemieśników, iako to Słofarzow, Mieczników, Pufzkarzow, &c. W Konskich piękne Pistolety y Fuzye robią. Koło Stalu niewiele pracują. Cyny iest mało, ale ołowiu wiele, tak pod Olkuszem, iako też na innych wielu mieyscach, osobliwie niedaleko kielcow, przy gorze Rabsztyn, pod miasteczkiem Lagow, w gorach karpatskich &c. Na Podolu znayduie się na polach wiele ołowianego kruszcu, który chłopci topią, y Panom swoim, za cenę naznaczoną, oddają. Ołów Polski iest iednak Kruższy iak Niemiecki. Gleyty Wiele robią y do Gdanska posyłają. Miedziane gory teraz w cale zaniedbane. Złoto y Srebro iest wprawdzie, ale niedbalstwo Obywatelow, niedostatek Ludzi dobrze się znających na kruszczach, y takich Osob, którzyby kosztow, do założenia y utrzymania gor kruszczowych, dodawali, iako też przy czyny niektore Polityczne, niepozwalają ich używania. Dla tego też piękne gory Srebrne Krolewskie w Olkusz ustały. Znaydują się wszystkie prawie rodzaje Kamieni, naywięcej iednak w Xiążęcych Dobrach Radziwiłowskich, w okolicach wsi Nalibohow y Piaseczny. Drzewo w kamień obrocone na wielu mieyscach widzieć można, osobliwie w Chełmskim,
pod

pod Gdanskim w Biskupiey gorze, pod Tomaszowem, y Szczepczyszynem na Czerwoney Ruci: Obywatele ogień nim krzeszą. Niedaleko Lwowa iest las, nazwany kamienny, gdzie wiele barzo korzeni, y pniow w kamień się obrocilo. Wykopywaią czasem z Ziemi, wielkie kości y rogi; Znayduią też wiele Rzymskich monet Srebrnych, ktorych liczba niemała w tym wieku na Wołyniu się pokazała.

Ziola wszystkie w Polscze znaleść można, oprócz tych, ktore gruntu barzo gorącego potrzebuia. Polska Manna, ktorey mocno zażywaią rośnie w ziele pewnym, y ma kształt prosy. Ludzie wieyscy ją zbieraią, na łąkach y błotnistych miejscach od 20. Czerwca, aż do końca Lipca. Polskie Kermesowe jagody z ziela Czerwca, muszą bydź w Czerwcu zbierane, kiedy ieszcze nie są wcale doyzrzałe; Ponieważ w Lipcu pokazuią się w nich robaczki, ktore po sobie zostawuią pęcherzyki, z ktorych żadna tinctura, ani do farb, ani do lekarstwa, robiona bydź niemoże. Wielka ich moc roście na Ukrainie, pod Warszawą y Krakowem, y wiele ich przed tym do Genuy y Florencyi wywożono, ale teraz iuz o nie

A 4

więcey

więcey się niestarają. Winna macica na różnych mieyscach dość dobrze się udaie, ale obywatele nie barzo się starają o uprawę wina. Jest takż w tym kraiu wiele Jedliny, Choiny, Buku, y Dębów: Miodu y wosku dostatek.

Pożytek z obory jest znaczny. Polskie woły, których przed tym corocznie 80 albo 90000 Sztuk wypędzano, dość są sławne. Koni, mocnych, pięknych, y lekkich, dostatek wielki. Jest też wiele Owiec y Koz; Jako y różney Zwierzyny. W Polfcze nie tylko takie dzikie Zwierzęta się znaydują, ktore y w inszych są Okolicach, ale też takowe, których w innych stronach rzadko, albo wcale nigdy widzieć nie można. Dzikich Swiń wielkie jest mnostwo. Losi w Polfcze, Litwie, Prusiech, Kurlandyi, wielką moc widzieć można: Mięso ich jest dobre y smakowite, skur zaś dla Żołnierzy zażywają. Zwierze te, tak wielkie jest, iak nayrośleyfzy Koń, ma Sierść, Nogi y Kopyta, Jelenim podobne, głowę niby końską iednakowoż z Rogami, Uszy zaś Ośle; może barzo prędko biegać y pływać. Polne Barany za Bractawem w Puszczech widzieć się dają, ieden Rog tylko mające. Zubr Wołowi jest podobny, ale grubfzy: w Litwie się chowa.

chowa. Rosomak, który ma głowę niby kocią, Ciało y ogon Lisiemu podobny, wielkości Psa dużego, przebywa w Puszcach między Litwą y Moskwą. Wilk wiele szkody czyni. Kozy Skalne są na Karpackich Gorach; a Suhak Zwierze dzikiej Kozie podobne, na Podolu. Przez Niedzwiedzie Polacy zarabiają Pieniądze, kładąc im w Cudzych krajach tańcować. Tur widziany bywa w Mazowszu, ale teraz barzo rzadko. Lisy, Ostrowidzie, Wiewiorki, Kuny, Zające, Bobry, Wydry, w wielkiej liczbie się znaydują. Sarny często od Wilkow bywają iedzione. Dzikie Konie są na Ukrainie. Jelenie, Daniele y Zbiki, rzadko się widzą. Dzikiego y Domowego Ptaśwa wyliczyć niepodobna.

Znaydują się w Polsce różne dziwne Wody, iako to: które się same z siebie zapalają, na których Smoła pływa, które Zelazo w Miedź obracają y które kamienią: Wody solne, y inne osobliwsze Zrzodła. W wojewodztwie Ruskim, we Wsiach Kopiec, Jasien, y Stobnik, niedaleko Miasta Drohobycza, Jamy bywają kopane, y Wodą która z pewney Ziemi kroplami wypływa, a Kipiączka się zowie, napełnione; Kiedy tę Wodę długo mie-

A 5

fzają

fzaia, tedy się Smoła oddziela, którą Obywatele Wozy smarują. Wiele Zrzodeł y innych wód, mają w sobie Koperwas, Wapno, Saletrę a osobliwie Siarkę. Lecz Obywatele wszystkiego tego nieużywają.

W wielkiej Polfcze iest wiele Jezior, między którymi insze barzo są rybne. Nayprzednieysze ze wszystkich iest Gopło, w Wojewodztwie Brzeskim Kuia-wskim, które 5 mil ma w dłuż, a poł mile w szerz. W inszych Prowincyach iest wiele wielkich Stawow. Między Rzekami następujące 8. Uwagi są naygodnieysze:

- 1) Dzwina zaczyna się na Rusi, idzie przez Litwę y do Morza Bałtyckiego wpada.
- 2) Niemen początek swoy bierze w Wojewodztwie Nowogrodzkim, a płynie przez Litwę y Prusy do Kurlandskiego Haffu.
- 3) Wisła, poczyna się w Szląsku w Xięstwie Teszen, na początku Gór Karpatkich, idzie przez Polskę a pod Gdanskim w Morze Bałtyckie; Drugimi zaś dwoma Odnogami Nogat y Stara Wisła nazwanymi, do Frisz-Haffu wpada, W Polfcze y Prusiech wiele innych Rzek z nią się łączy.

łączy. Szerokać ona iest wprawdzie, ale coraz mielsza.

- 4) Warta, ktora w Wojewodztwie Krakowskim początek swoy bierze, y za Kystrynem z Odrą się łączy.
- 5) Dniestr, wynika z iednego Jeziora, niedaleko Gor Karpatkich, płynie miedzy Polską y Mołdawą do Morza Czarneho.
- 6) Bug, zaczyna się na Wołyniu, y złączywszy się z Narwą w Wisłę wpada.
- 7) Dnieper wynika z Budzinskich Gor na Rusi, a wpada w Czarne Morze, upłynąwszy 40. dni drogi, albo 200 Mil.
- 8) Przypeć na Czerwoney Rusi w Wojewodztwie Chełminskim pod Włodawą z Jeziora pewnego początek swoy bierze y wpada do Dniepra.

§. 4. Polska wielką Moc miaſt liczy, ale ktore poſpolicie barzo zle ſą zabudowane. O liczbie Obywatelow Polskiej y Litwy nic pewnego powiedzieć niemogę, ponieważ mi ſchodzi na doſtateczney tego wiadomości. Iednakowoż naypodobnieyſze do Wiary widzi się mi bydź Zdanie Pierwſzego Konſyliarza Konſyſtorza Berlińskiego Im. X. Süſmilcha, ktory
ten

ten Kray na 12. milionow Ludzi szacuje. Miedzy tymi iest barzo wiele Niemcow, a wiecey ieszcze Zydow: Tych ostatnich iest kilka milionow Dusz; Y to iest rzecz uwagi godna, że oni naywiecey Gościńcow trzymaia, osobliwie w Małey Polszcze y Wielkim Xięstwie Litewskim. Pogłowne, ktore oni corok płacą wynosi w Polszcze na 220000, a w Litwie na 120000 Złotyeh Polskich Polacy, iako Obywatele Krolestwa, częścią są Szlachta, częścią Mieszczanie, częścią Chłopi, ktorzy, zawsze prawie, Niewolnikami są Szlachty Panow swoich. Szlachta iest barzo liczna, ale z więkzhey części uboga. Nayprzednieysze Familie mocno są bogate, y wiele ubogich szlachty w Służbę swoią przyimuią, ktorzy za Chłopców, Sługi, Podstaroscich, Podskarbach, Marszałkow, y pod inszymi Imionami służą. Polacy barzo się staraia o Tytuły, do ktorych, y na Dzieci spadaiących, okazyą podaią, Urzędy Ziemskie, w z naczney liczbie w każdym Wojewodztwie y Powiecie. Ogolem mowiac Szlachta Polska, ma wiele y wielkie Przywileie y Prerogatywy: y zawołana Wolność Polska Szlachcie tylko iest przyzwoita. Oni maia w Mocy swoiey Zywoť y Smierć Chłopow własnych, ktorzy dla tego w wielkim uboſtwie,

y

y nikczemney żyją niewoli. Każdy z nich jest iednowładnym Panem nad Dobrami swoimi, na ktore Krol żadnych niemoże wkładać podatkow, y ktore od Leży Zolnierskich są wolne. Jesli się zdarzy, że Cudzoziemiec umrze w Dobrach iakiego Szlachcica, a żadnego niezostawi Sukcessora, tedy wszystkie iego Rzeczy spadają na Pana owych Dobr. Lecz, kiedy Szlachcic iaki bez Dziedzica umiera, tedy Krol niemoże Dobr iego puścić komu innemu, poty, aż poki należący iego z osmego Pokolenia będą żyli. Kiedy szlachcic umierając, żadnego po sobie niezostawia Sukcessora, ani należącego, na ten czas Krol może iego Dobra, nie dla siebie wprowadzić zatrzymać, ale ię, innemu iakiemu, dobrze zasłużonemu Szlachcicowi puścić. Domy Szlacheckie ucieczką są dla tych, ktorzy iakąkolwiek popełnili Zbrodnię, ponieważ lubo się godzi ich arestować; Jednakowoż nikogo z tamtąd gwałtem brać nie można. Sędziowie Mieyscy takż, nie mogą Dobr y Poddanych Szlacheckich arestować. Szlachta, y Poddani ich nieplacą żadnego cła, od Bydła, Zboża y t. d. ktore oni na Przedaz przywożą. Każdy z nich ma Wolność w Dobrach swoich Zupy Solne, oraz Krużcowe Gory otwierać. Zadna Zwierzchność,

rzchność, ba Krol sam, niemoże żadnego Szlachcica, bez Przypozwu y przekonania do więzienia wsadzić: Chyba żeby był złodzieiem takim, ktoregoby infli złodzieie trzy razy wydali, albo żeby nad infzą iaką Zbrodnią był zchwytyany, albo też żeby Rękoymię stawić niemógł, lub niechciał. Duchowne y Swieckie Urzędy posiadać, Szlachta tylko ma Prawo: Jako też im iedynie wolno, Dobra Ziemskie w Dziedzicney trzymać Possessyi. Iednakowoż Mieszczenie Miast Torunia, Krakowa, Wilna, Lwowa, y Lublina, mają ten Przywiley, że mogą mieć swoje Dobra. Każdy Szlachcic bez różnicy ma Prawo Budowania Domow y Kamienic w Miastach, ale na ten czas musi się poddać Prawom Mieyskim: Kiedy zaś ktory Mieyskiey chwyci się Profesyi, tedy wszystkie swoje Prawa Szlacheckie traci. Każdy z nich ma Prawo obierania Krola spolnie z drugimi: ba, co większa, każdy ma Prawo do Tronu, byleby tylko od Społbraci swoich, przez wolne Głosy do niego był wyniesiony. Szlacheckie Dobra mają sobie wyznaczone sole Suchedniowe z Zup wszelkich. Do tych, y tym podobnych wielkich Przywileiow, Stan Szlachecki przyszedł, częścią przez szczodrobliwość swoich Krolow, częścią też przez Zwyczaj.

Zwyczaj. Szlachcic Starożytny ma wielkie prerogatywy nad świeżo-nobilitowanym. Sprawy Szlacheckie tak prywatne iako też cywilne, częścią w Grodach, Trybunałach &c. decyduią się. Kiedy zaś Szlachcic, ma Sprawę z Dobrami Krolewskimi, ta bywa sądzona od Komissyi na to wyznaczoney.

§.5. Język Polski, iest Dyalektem Języka Słowiańskiego. Język Niemiecki w Polfcze w wielkim iest używaniu; Jako też Narod Niemiecki wielce się Polakom zaśluzyl: On albowiem im pokazał droge gustu dobrego w Naukach, Rzemiosłach, y Handlu, wiele Miaśt pobudował, y do wielkicy ie doskonałości przyprowadził. Kazimierz Wielki o to się barzo starał, aby wielu Niemcow, pod nadzieią znacznych Pozytkow, do Kraiu sprowadził; uśtąpił im nayżyżnieyszych Mieysc, y pozwolił własnych ich Praw używania. Łacinski Język nawet miedzy Pospolstwem iest we zwyczaiu; Ale Polacy barzo mało się staraia o dobry Akcent, y czyśtość tego Języka.

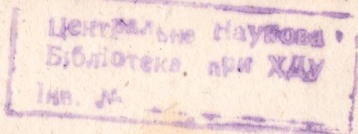
§.6. Co się Religii tycze w Konstytucyach na Seymie Pacificationis 1736. ułożonych, na nowe utwierdzono, że żaden niemoże bydz obranym Krolew Polskim, ktoryby
niebył

niebył wiary Rzymskiej Katolickiej. Co się też y o Krolowey rozumieć musi. Krol Polski dla osobliwszego zaszczytu Orthodoxus albo Prawowiernym się nazywa. Wtedy też pierwszy raz Religia Rzymska Katolicka, za panującą y iedynie tylko Prawowierną uznana była. W Polscze są 2. Arcy-Biskupstwa Rzymskie Katolickie, 15 Biskupstw, 246 publicznych Kollegiow, 30 Opactw, 581 Męskich, 117 Panieńskich Klasztorow. Prowincya Polska XX. Jezuitow złożona iest z 26 Kollegiow, iednego Domu Profesow, y iednego Nowicyatu, 11 Rezydencyi, y 36 Misfy, do czego wszystkiego 1144 Osob należy. Litewska Prowincya zaś, złożona iest z 21 Kollegium, zawierając przytym Akademią Wileńską 2 Domow Profesow, y 3 Nowicyatow, 8 Rezydencyi y 61 Missy, ogółem z 1086 Osob. Dobra y Dochody Duchowienstwa Katolickiego są bardzo wielkie; ponieważ one prawie $\frac{2}{3}$ Dobr wszystkich w Polscze wynoszą, rachując te do tego, na ktore oni pieniądze pożyczyli, y w Zastawie trzymają. Takim sposobem krol ze wszystkimi Swieckimi Stanami, więcej nieposiadaia, iak tylko trzecią część Dobr w Państwie się znajdujących. Sama Dzieśięcina, którą Duchowienstwo odbiera, odciągawszy wszystkie wydatki, piątą

piątą część Dochodów wszystkich Dobr Państwa całego, wynosi. A oprócz tego, ma ieszcze inne swoje niezliczone pożytki. W zwyż pomienionych Konstytyucyach 1736. obiecanoć wprawdzie Disidentom (pod którym Imieniem teraz, rozumieią się Ewangelicy oboygа wyznania y Grecy) podług dawnieyszych Confederacyi pozwierzchowny pokoy, ale w rzeczy samey, iedynie tylko podług R. 1717, y podczas bezkrolewia, po Smierci Augusta II. ułożonych Konstytyucyi, postanowiono, że, niebędą mogli iuż więcey, iak przedtym Urzędow y Godności Publicznych posiadać, ani wolnego mieć Exercitium Religionis; iedynie im tylko waruiąc, bezpieczeństwo ich Dobr, Substancyi y Osob; tudziez, że ci wszyscy miedzy Disidentami, ktorzy z Szlacheckich pochodzą Familii, tym zażczytem zawsze się będą mogli chlubić. Zkąd pochodzi, że oni wszyscy mocno zewsząd bywają uciskani. Niektorzy Grecy złączyli się z Kościołem Rzymkim Katolickim, a nazywają się Unici, drudzy zaś trwają, w swoiey dawnieyszey wierze, y zowią się Disunici. Do tamtych należą tytularny Arcy-Biskup Kijowski, y Metropolita całej Rusi, który z inszych Probstw y Biskupstw swoje ma dochody,

B

Biskup

102620

Biskup Włodzimierski, Biskup Lucki, Arcy-Biskup Potocki, Arcy-Biskup Smolenski, Biskup Lwowski, Przemycki, Chełmski, y Pinski, 15 Opatow, 110 Klasztorow męskich Zakonu S. Bazylego, y 2. Klasztory Panienskie. Ci zawsze bywają obierani z Zakonu S. Bazylego; Jako też im nadane są różne Przywileie, przy złączeniu się ich z Kościołem Rzymskim Katolickim. Jest też we Lwowie jeden z Kościołem Katolickimłączony Arcy-Biskup Ormiański; a w Polfcze znajduje się 16 Parafii Ormiańskich. Ariannow (tak tu nazywają Socynianow) Kwakrow, Mennonitow y Anabaptystow niecierpią. Protestanci starali się po kilka razy utrzymać wolność w Religii, podług wspomnionych już Konstytucyi; ku któremu celowi y zagraniczne Potencye swoje wnosili Instancye, ale przecie Protestanci bez żadnego skutku, iedynie obietnicami musieli się kontentować. Kościołów wiele im poodbierano y zburzono; Co się też ieszcze y teraz czasem trafia. Teraz mają ieszcze w Wielkiej Polfcze Lutheranie 87, a Ewangelicy 10 kościołów; w Małej Polfcze Lutheranie 4, a Ewangelicy 7; w Wielkim Xięstwie Litewskim Lutheranie 5, a Ewangelicy 30 Kościołów; a tak Lutheranie ogółem 96; Ewan-

Ewangelicy zaś 47 Kościołów. Luterskie Presbyterium złożone jest z Ewangelickiey Szlachty, albo Starszych Zgromadzenia, y z Księży. Swieccy Patronowie Kościołów, powołują Nauczycielow, Ministerium zaś, mieysca tego, na którym jest Seniorstwo Generalne, examinuie ich y ordynuie. Nayprzednieysza Duchowna Osoba przedtym Superintendentem się nazywała, teraz zaś Seniozem Generalnym. Przy obieraniu jego, przyduie Senior Generalny Swiecki, który jest zawfze z Stanu Szlacheckiego; a przytym, podług prawa, musieliby też bydź przytomni wszyscy Seniorowie Powiatowi: Ci też własnie są Candidatami do Seniorstwa Generalnego; Ale do tego pospolicie obierani bywają takowi, ktorzy na nayspodobnieyszych są mieyscach, iako to: w Lesznie, w Wschowie, Zdunach &c. Ewangelicy mają takż Seniora Generalnego, y pospolicie 3 Duchownych Seniorow.

§. 7. Zaraz po wprowadzeniu wiary Chrzescianskiey w Polskę, Obywatele wzieni gust nieiakiś do Nauk y Umiejętności, który w nich wzbudziło Duchowienstwo zagraniczne, barzo często tu przyjeżdżające, Za czasow Bolesława

Chrobrego zaczęto w Kraśmowstwie się ćwiczyć. Od Zygmunta I. aż do Władysława IV. umiejętności naybarziej w Polśczie kwitnęły, potym nieco były zaniedbane, teraz zaś znowu gorę brać poczynają. Teraz się staraia o czyistość Łacinskigo y Polskiego Języka, wprowadzają nowszą Philozofią, uczą Matematyki, y Fizyki, usiłują poprawić Dzieie Oyczyste, a starożytnych dobrych Autorow znościomość y do używania sposobność sprawić, do czego, przednia Żaluskiego Biblioteka w Warszawie znaczną jest pomocą. Zaczynają też teraz uczyć Greckiego Języka, y barziej się staraia utrzymywać Korrespondencyą z Uczonymi za Granicą. Polska liczy teraz między swoich uczonych Ludzi, wielu Xiążąt, Hrabior, y innych Osob znacznieyszych; Czego się nauczyć można, z Jana Dan. Janockiego, Dykcyonarza teraz żyjących uczonych Polskich; Oraz ztąd ich imiona y zasługi poznać. Ze w Polśczie tak wiele niedrukują iak w inszych Kraiach, pochodzi to z niedostatku takowych Osob, któreby na Nakład kosztow nie żalowali; zchodzi przytym na szczodrobliwych Dobrodzieiach, y dobrze ułożonych Drukarniach.

§. 8. W Polšczce nie ma żadnych Ma-
nufaktur y Fabrik *) ale wszystkie surowe
towary z Kraiu wywożone bywają. Into-
lerancya w wierze, barzo iest szkodliwa
w rzemiołach; Dla czego też kray ten
ubożeie codziennie, chociaż z przyro-
dzenia barzo iest dobry. Handel Polski
bliski iest zupełnego upadku. Wywożą
wprawdzie Polacy różne zboża, Len, Ko-
nokie, Siemie, Chmiel, Miod, Wosk,
Łoy, Skory wołowe, Juchty, Smołę,
Popioły, Drzewa Masztowe, Tarcice,
drzewo do budowania, Woły, Konie, y
inne Producta Kraiowe: Lecz, w zaiem
przywożą do Kraiu, wiele Wina, Ko-
rzeni, Sukien, iedwabnych y innych bo-
gatyeh materyi, przedniego płotna, Perel,
Kleynotow, Srebra, Miedzi, Mosiądzu,
Stalu, Eutra, y inżyeh towarow.

§. 9. Wszyscy Dzieiopisowie Polscy
upewniają że Narod ten, ktory teraz w
tym Kraiu mieszka, niebył tam z początku,

B 3

ale

*) Co teraz wcale odmieniono, ponieważ za
stałnego Panowania terażniejszego Na-
yiańniejszego Krola I. M. niektore Manu-
faktury i Fabriki w Kraiu są ułożone.
Także i Intolerancya teraz przestawa.
Ten §. iako też i inne daley przydzia-
karzo odmienić.

ale że z inszych stron tu przyszedł Wielu ich w tym się też zgadza, że on z Sarmacyi wyszedłszy, nad Wisłą osiadł; Sarmacya zaś była barzo obfzerna, y wiele Narodow w niey mieszkalo: Z ktorey tedy Strony Sarmacyi dawnieysi Polacy wyszli? Naylepiey tego z Imienia Polacy dowieść można. Miedzy Sarmackimi Narodami wzmianka się dzieie Lazow, Narodu tak nazwanego, który Procopius y Agatias barzo obfzernie opisuie, y który nad morzem Czarnym w dawnym Colchis mieszkał. Od niego, podług rozumienia Im. P. Lengnicha pochodzą y nazywają się Polacy, to iest, Potomstwo Lazow. Zdaie się takoz, że imie Lazow odmieniło się w Lecha, o którym zmyślonym Krolu mówią, że on Polakow w Cudze zaprowadził kraie. Ci tedy Lazowie, ktorzy się z swoimi Sąsiadami Czechami, a może też ieszcze y z innymi Sarmatami złączyli, w szostym wieku, przez Dnieper, Dniester y Dunay do Pannonii wkroczyli; a daley z tamtąd poszedłszy, Czechowie nad Elbą, gdzie teraz Czechy leżą, Lazowie zaś nad Wartą w teraznieyszey Wielkiej Polfcze osiedli; Co wszystko, że się przed rokiem 550 po Narodzeniu Chrystusowym działo, rzeczą do wiary iest podobną, Lazowie
y

y Czechowie, z innymi Sarmatami tak barzo się zmieszali, że nawet ich Imienia niebyło słyhać, z tey przyczyny że wszyscy bez roznicy Słowakami się nazywali, ktore Imie wżostym wieku się poczęło y we zwyczay weszło. Potym uczyniono rozność między Narodami Słowiańskimi, y każdemu z nich osobne dano Nazwisko. Między tymi są Licykawscy Słowacy, o ktorych Korwey, Dzieiopsis dziesiątego wieku wzmiankę czyni, y przez ktorych, (co iest naypodobnieysza do wiary) Łazowie muszą bydź rozumieni. Ich Krol Miska, iest Polski Mieszko, ktory u nowych Dzieiopsisow Mieczysławem się zowie, y pierwszym tego Imienia będąc, nad Ludem swoim panował. Te są, podług zdania P. Lengnich, przodkowie Polscy. O czym na końcu Jego Dzieiow Polskich obszerniey czytać można. Wszystko, to, co się o Lechu, iako Autorze Narodu y Krolestwa Polskiego, y o Jego Potomstwie aż do Piaśta, pisze, rzeczą iest zawikłaną, baieczną, y fałszywą. Piaśt, ktory około roku 840. z Rolnika, Krolem całego Narodu miał zostać, dla tego naybarzieszy uwagi iest godny, że Jego Potomstwo przez wiele wiekow, w Polsce y w Szląsku kwitnęło, y, ponieważ aż do dzisieyszego dnia ieszcze, wszyscy

Narodowi Krolowie, albo też Narodowi Kandidaci do Korony, Piaſtami ſię nazywają. Mieczyſław I. czwarty od Piaſta, y jego Prawnuk, miał Panowanie ſwoie zacząć 964. On nie tylko ſam wiarę Chreſćciańską przyjął, ale też y lud ſwoy do tego namowił. Jego Syn y Naſtępcą Boleſław I. wziął godność Krolewſką, ktorego tytułu Jego Naſtępcy Mieczyſław II. Kaźmierz I. y Boleſław II. takóŜ uŜywali; z oſtatnim iednak miał uſtać, y niepierwey aŜ od Przemyſława, ku koncowi 13tego wieku, znowu miał bydź przywrocony. Boleſław III. ieden z naydzielnieyſzych Krolow, 1138. podzielił cały Kray, miedzy 4 Synow ſwoich, piątego albo naymłodſzego od tego wyłączywſzy. Ten podział przyczyną był wielu niesnasek y niepokoju. Wzwyż wſpomniony Przemyſław, Xiążę Wielko Polſki, wziął znowu na ſię Godność Krolewſką 1295. Władyſław Łokietek 1309. całą Polſką pod ſwoią odebrał Poſſeſsyą, ktora też od tego czaſu, pod iednym zawſze zoſtawała Krolewem. Jego Syn, iedynak, Kaźmierz Wielki, Czerwoną Ruś, zawoiował, y Polſką ią uczynił Prowincyją nadał Zydom wielkie Przywileie, a 1370. Liniją Piaſtow zakonczył. On w Polſzcze poſtawił Prawa, Sądy, Porządek; on naywięcey miast,

miast, Zamkow y innych budynkow powystawiał. Po nim nastąpił Węgierski Krol Ludwig; a po jego Smierci, druga Corka iego Jadwiga 1384. panowanie obięła; O nią się mocno starał Jagiello, Wielkie Xiążę Litewskie, y 1386. przyjąwszy wiarę Chrześcianską, przy chrzcie Władysławem się nazwał, y z Krolową w Małżeństwo wstąpił; A potym będąc ukoronowanym nową Linją Krolewską zaczął, która Jagielonka się nazywa, y aż do 1572. na Tronie Polskim panowała. On do Korony przyłączył Wielkie Xięstwo Litewskie, Zmuydź podbił pod moc swoją y Krzyżaków, 1410 w straszney Tannenberskiey potyczce, zwyciężył. Jego drugi Syn, Kazimierz IV, wziął pod obronę swoją, tę część Prusów, które teraz Polskimi się nazywają, drugą zaś część Krzyżacy Lennym prawem od niego trzymać musieli. Za panowania najmłodszego Syna iego, Margrabia Albrecht 1525. z Mistrza Wielkiego Krzyżackiego, został Xiążęciem Pruskim, y lennym prawem też Xięstwo otrzymał od Krola y Krolestwa Polskiego. Syn iego Zygmunt August, Kurlandią uczynił lennością Polską y dał ją prawem lennym Gotardowi Kettlerowi; On, złączenie się Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Koroną 1569. zupełnie do

skutku przyprowadził; Inflanty poddały się Polakom, a Wołyn, Podole, Podlasze y Kyow z Polską się złączyli; Znim ustała 1572 meśka Jagiełonska Linia. Potym nad Kraiem tym panowali Krolowie z różnych Domow. Henryk Xiążę Andegawski, Syn Krola Francuzkiego Henryka II. pod pewnymi kondycyami 1573. Koronę Polską otrzymał: Prawa takż niektore były postanowione, podług których Krol y następcy jego rządzić mieli. Po uysciu jego z Polskiewy do Francyi, 1575. Panowanie mu odebrane było, a oddane Stefanowi Batoremu Xiążęciu Siedmigródzkiemu, który 1578, z wielkie Trybunały w Lublinie y Piotrkowie założył; a żeby dłużey był pożył, zapewnieby był rozszerzył Sławę y moc Państwa: ale Smierć go zaprędko zaskoczyła. Zygmunt III, Krolowicz Szwedzki, urodzony z Katarzyny, Siostry Krola Polskiego Zygmunta Augusta, utracił Inflanty, ktore sobie podbił Gustaw Adolf Krol Szwedzki. Syn jego Władysław IV. pokoy w Państwie utwierdziwszy, z wielką sławą panował. On chciał postanowić nowy Order, pod Nazwiskiem Kawalerow Niepokalaney P. Maryi, ale to do skutku nieprzyszło: On takż poczty listowne 1647. założył. Po jego Smierci niespokoyne barzo y nieszczęśliwe

szczęśliwe nastąpiło Bezkrólewie, ponieważ Kozacy oderwawszy się od Królestwa, wielkie y niebezpieczne w nim sprawili zamieszanie. Jan Kazimierz 1649. nowoobрани Krol, a Brat przeszłego, mocno był nieszczęśliwy przeciwko Szwedom, którym też w pokoju Oliwskim 1660. Inflantow ustąpić musiał; Potym 1668. złożywszy panowanie, do Francyi się przeniósł. On był ostatnim z Familii Jagellońskiej. Linii Białogłowskiej. Papież nadał mu tytuł Prawowiernego. Po nim nastąpił Michał Tomasz Wiszniowiecki, Pan mocno uczony, ale przytym Szlachcic, bez żadnych Dobrych Dostoieństw. Tego następcą został 1674. Marszałek y Hetman Wielki Koronny, Jan III. Sobieski, który przez zwycięstwo nad Turkami pod Chocimem otrzymane, drogę sobie do tronu utorował: On wielką był pomocą do zniesienia oblężenia Wiedeńskiego: On zawarł pokoy 1686. z Janem y Piotrem Carami Moskiewskimi, według ktorego Mostasa wielką część Xięstwa Kyowskiego y Smolenskigo, ustąpił. Po śmierci jego 1696. August II. Elektor Saski obrany był za Krola, który przez Karłowicki pokoy, Fortecę Kamieńską Polszcze przywrócił; Podług pokoju zaś Rastadskiego 1706. musiał Stanisławowi

ławowi Leszczyńskiemu Koronę ustąpić, którą on jednak po przegranej Szwedzkiej pod Puławą odebrał. On postanowił Order Kawalerów Białego Orła, y umarł 1733. Syn jego Fryderyk August III. miał także sprzeczkę o Koronę z Stanisławem Leszczyńskim, przy ktorej się on jednak 1734, za pomocą woyska Moskiewskiego, utrzymał: Stanisław zaś Lotaryngią musiał się kontentować.

§ 10. Tytuł Krolewski jest: Krol Polski, wielkie Xiążę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmuydzkie, Kyowskie, Wołyńskie, Podolskie, Podlaskie, Inflantkie, Smolenskie, Siewierskie, y Czerlichowskie &c. Herb Krolestwa jest, Orzeł Srebrny w Czerwonym polu, dla Polskiej, y lezdziec Srebrny w Czerwonym Polu, dla Litwy. Order Kawalerów Białego Orła, ktory Krol August II. 1705. odnowił, y ktory się na błękitney wstędze nośi, ma za znak, Krzyż przezroczyły czerwono smelcowany, z białym brzegiem, miedzy końcami zaś są 4 płomienie. Na iedney stronie jest biały Orzeł Polski, ktory na pierśiach ma Krzyż biały, y miecze Elektorские: Na drugiey zaś stronie we szrodku Imie Krolewskie A. R. z tym napisem. Pro fide, rege & lege.

lege. Nad Krzyżem iest Korona Diamen-
tami sadzona.

§. II. Polska niegdyś była Krolestwem
dziedzicznym; potym, przed wstąpie-
niem na Tron nowego Krola, ogłoszenie
onegoż od Stanow, w używaniu było;
Krolowie zaś, nie tylko, iedynie przez
zezwozenie Narodu, ale też przez Prawo
Dziedziczne, Sukcesorami, Krolestwa
Polskiego, y Państw do niego należących,
nazywali się. Zygmunt August ostatnim
był, który tego tytułu używał. Po
smierci iego postanowione było prawo,
ażeby żaden Krol, za życia swego Na-
stępcy po sobie nie naznaczał, ani obierał;
do Elekcyi Seymu niezwoływał, albo ia-
kim kolwiek innym sposobem Sukcesora
po sobie zostawić, usiłował: Ale, żeby
wiecznymi czasami, po smierci Krolewskiej,
Elekcyia nowego Krola, wolnym głosem
wszystkich Stanow Krolestwa, zostawiona
była; Czego też y teraz przestrzegają.
Takim tedy sposobem, Polska została Kro-
lestwem Elekcyinym. Mieysce Elekcyi,
iest pod Wolą niedaleko Warszawy, na
wolnym placu, wale y rowem otocz-
nym. Pole te ma trzy Bramy, iedną ku
Wschodowi dla wielkiej Polskiej, drugą
ku Południowi dla małej Polskiej, a trze-
cia

cią ku Zachodowi dla Litwy. Dla wygody zgromadzonego Senatu, budaia, Szopę. Posłowie zaś, osobno się zgromadzaia a Insi z Stanu Szlacheckiego, dalej stoia w Namiotach swoich. Prawo do Elekcyi Krola maia Duchowni y Swieccy Senatorowie, cale Rycerstwo, ktore poslow swoich posyla; wolno iednak iest kazdemu Szlachcicowi osobiście się stawic; Miasta, Krakow, Poznań, Wilno, Lwow y Warszawa, ale te z Szlachta zawsze się zgadzaia; y trzy wielkie miasta Pruskie, Toruń, Elbląg y Gdansk. Na Elekcyi nikomu nie wolno się znaydowac, tylko temu, ktory iest Katolikiem. Obrany Krol, musi na Pacta Conuenta od Stanow w Polskim ięzyku podane, a od 1370 we zwyczaj wprowadzone, sam, albo przez Posla swojego przyśiadz; po ktorey wykonaney przyśiedze, za Krola bywa obwołany, y w Krakowskim Katedralnym Kosciele, od Arcybiskupa Gnieznienskiego, koronowany. Polska z Wielkim Xięstwem Litewskim, taka iest Rzeczą pospolitą w ktorey Krola wprawdzie uznaią za głowę, wszytka zaś władzę Senat z Stanem Rycerskim w swoich ma rękę; albo, iak się wprzysłowiu mowi: *Penes regem Majestas, penes Senatum Autoritas, penes Ordinem Equestrem libertas.* Bez rady
y

y zezwolenia Stanow Krolestwa, Krol nie-
może woyny prowadzić, woyska zaciągać,
pokoiu zawrzeć, przymierza publicznego
z nikim uczynić. Posłów wrzeczach
ważneyfzych posyłać, cła nowego ani
żadnych innych podatkow nakładać, Mo-
nety bić, Prawa stanować, Sądow usta-
nowiać, Disput Religii się tyczących roz-
sądzać, nic z dobr Krolewskich oddalić,
ani inney iakiey sprawy poważney, która
całego Publicum się tycze, przed się brać
y decydować. Od tego upodobania iedy-
nie dependuiące, nayznacznieysze iest
prawo rozdawania Godności y Krolew-
szczyzn: Lecz, niewolno mu, bez zez-
wolenia Stanow, Tytułow powiększyć
lub pomnieyszyć, iedney Osobie, wiele
Urzędow powierzać, albo komu honor
nadany odebrać. Osobliwie zaś w Urzę-
dach Duchownych to trzeba uważać, że
Krol Arcy-Biskupow y Biskupow nominuje,
Papież zaś nominowanych potwierdza.
Krol nie ma mocy, więcey iak 12 Opaństw,
y 1 Probstwo konferować; Wszyscy inni
Opaci od Mnichow bywają obierani, a
od Papieża konfirmowani. Krol teraz
żadney korzyści niema z Dobr Krolew-
skich, ponieważ ie rozdawać musi Oso-
bom prywatnym, a co te płacić musz
to nie Krolowi, ale Rzeczypospolitey się
dostaie.

dostaie. Należą zaś do nich Starostwa, bez y z Jurysdykcyą, Tenuty albo Dzierzawy z swoimi Wsiami, y Woytowstwa, do których pola, Łąki, młyny &c. są przyłączone. Inne Prawa Krolewskie są że on naybarziefy musi się starać o Dobro Rzeczy pospolitey; y o tym spólnie z Stanami naradzać się: że Seymy Ordynaryjne y Extraordynaryjne zwoływa, y na nich prezyduje: że prawa bez niego nie mogą być stanowione, ale pod Jego Imieniem publikowane być muszą: że on jest osobliwszym Obrońcą Praw y wszystkich poddanych: że Sądy w Imieniu tego się odprawiają: że stare Przywileje potwierdza, y nowe nadaie, że Szlachecki Tytuł konferuie, ale nie Szlacheckie prawa, których nadanie dependuie od zezwolenia Stanow: że się on, oprócz Seymow, z Ministrami przy Dworze jego rezydującemi, naradza: że w mniejszych sprawach Posłów posyła: że on, kiedy jest przytomny, nad całym wojskiem ma Komendę: że Pospolite Ruszenie nakazuje: y inne niektóre tym podobne prerogatywy.

§ 12. Senat Polski złożony jest z 146 Osob; które iako Senatorowie żadnych nie mają dochodow. Wszyscy ci od Krola bywają

bywają stanowieni, oprócz Starosty Zmuydzkiego, y Woiewodow Witepskiego y Potockiego, ktorzy od Szlachty tych Prowincyi bywają obierani. Senatorowie dzielą się na 5. rzędow, ale wszyscy iednakowe mają prawa, zwłaszcza: Duchowni Senatorowie, Woiewodowie, więksi Kasztelanowie, mnieyszi Kasztelanowie, y Ministrowie. Należą tedy do nich

1) Dwa Arcy-Biskupi, mianowicie Gnieznienski, w Wielkiej Polszcze, y Lwow-ski, na Ruś. Arcy-Biskup Gnieznienski, w Senacie pierwsze ma miejsce po Krolu, na prawey ręce; On jest ustawicznym Posłem Dworu Rzymskiego, (Legatus natus) Głową Duchowienstwa, Krolestwa, y Senatu (Primas regni, lub primus Princeps) W nieprzytomności Krolewskiej, lub pod czas Bezkrolewia, ma on moc, Seym naznaczać, Senat zwoływać, Dekreta wydawać, y Cudzoziemskim Posłom Audiencyą dawać. On takż koronuje Krola y Krolową y jest Canonicus natus Katedry Płockiej. 1749 otrzymał pozwolenie od Papieża Benedykta XIV. Sukień Purpurowych Kardynałskich zażywać, ale nie Kapelusza. Rezydencya iego jest w Łowiczu; ma on też swojego własnego Marszałka, Kanclerza, y tego, który Krzyż przed nim nosi. Polacy umyslnie do tey

C Godności

Godności Pralata wyniesli, poniewaz Swiecka Osoba latwoby tego na zle mogła zażyć. Pod nim iest Arcy-Biskup Lwowski, ktory w Senacie ma mieysce po lewey ręce Krolewskiej. 2) Piętnaście Biskupow, ktorzy podle Arcy-Biskupow, Krolowi z obu stron siedzą, tym porządkiem: (1) Biskup Krakowski, ktory iest Xiążęciem Siewierskim. Władza iego Duchowna rozciąga się do 3 Woiewodztw Małopolskich. On ma większe dochody od wszystkich Biskupow, nawet y od Arcy-Biskupa Gnieznienckiego. Biskupow Krakowskich 6 iuż byli Kardynałami. On siedzi na lewey ręce Krolowi, po Arcy-Biskupie Lwowskim, chociaż pierwszym iest Biskupem. (2) Biskup Kujawski, ktory się takż Biskupem Pomorskim pisze, Krolowi po prawey ręce, podle Arcy-Biskupa Gnieznienckiego, siedzi, y podczas Bezkrolewia, w nieprzytomności Arcy-Biskupa Gnieznienckiego, na iego mieyscu, urząd Prymasowski odprawuie. (3) Biskup Poznański, do ktorego Dyecezyi, nie tylko Woiewodztwo Poznańskie, ale też część Mazowszy, y Warszawa, należą. W nieprzytomności Prymasa y Biskupa Kujawskiego, on przy Elekcyi przyduie. (4) Biskup Wilenski; Jego Dyecezya ciągnie się przez Litwę, Białą Ruś, aż do granic

granic Mazowszy. On y Biskup Poznański alternatą prym trzymaia. (5) Biskup Płocki, który nad Pułtuskim Powiatem naywyższą ma władzę, tak dalece, że od niego do Krola apellować niemożna. Do iego Duchowney Jurysdykcyi, należy takż Powiat Dobrzyński. (6) Biskup Warmiński w Prusiech, o którym, pod Prusami, więcey się można dowiedzieć. On immediate od Papieża dependuie. (7) Biskup Łucki na Wołyniu, do ktorego Dyecezyi, część Mazowszy, Podlasza, y Woiewodztwa Brzeskiego Litewskiego, należy. Ten, y Biskup Warmiński, według alternaty prym sobie biorą. (8) Biskup Przemyślski, na Ruśi. (9) Biskup Zmuydzki, który się też, Biskupem Piltynskim w Kurlandii, pisze. (10) Biskup Chełmiński, który się oraz Biskupem Pomezanskim tytułuie. (11) Biskup Chełmski na Ruśi. (12) Biskup Kyówski y Czernichowski. (13) Biskup Kamieniecki, na Podolu. (14) Biskup Inflantki, y (15) Biskup Smoleński. Potych Duchownych Senatorach następuią Swieccy, mianowicie. 3) 37 Woiewodow, rachuiąc przytym 3 Kasztelanow, y Starostę Zmuydzkiego; ktorzy w godności Wojewodom są równi. Woiewody urząd iest, Szlachtę Woiewodztwa swoiego pod czas wojny prowadzić,

wadzić, z kąd też Imię swoje bierze: w Pokoju zaś, Seymiki wyznaczać; na nich, iako też y na Sądach, przydować, y onymi rządzić; Cenę rzeczy, ktore na targ przywożą, stanowią, czas Seymu jednak, y wojny excypuiąc: O mierze y wadze staranie mieć: Żydów w Wojewodztwie swoim bronić y sądzić. Niektorzy Woiewodowie, żadnego nie mają Woiewodztwa, ale tylko tytuł, iako to: Kijowski, Smoleński y Czerniechowski. Każdy Woiewoda, przez urząd swoy jest Xiążęciem. Wszystkich ich Krol obiera, oprócz Starosty Zmuydzkiego, Woiewody Płockiego y Witepskiego, ktorzy od Szlachty swoiey obierani, od Krola zaś potwierdzani bywają. Niektorzy z nich, osobliwie Ruski, chcą mieć Imię Wojewody Generalnego. Żaden niemoże razem mieć dwa Woiewodztwa: Mają oni przytym swoich Podwoiewodzych. Woiewodowie, z czterema wprzod wspomnionymi Senatorami, tym, po sobie następują porządkiem. Kasztelan Krakowski, Woiewoda Krakowski, Poznański (ktorzy w mieyscu y głosie alternują) Wilenski, Sandomirski, Kasztelan Wilenski, Woiewoda Kaliski, Trocki, Sieradzki, Kasztelan Trocki, Woiewoda Łenczycki, Starosta Zmuydzki, Woiewoda Brzeski

Ku-

Kujawski, Kijowski, Inowrocławski, Ruski, Wołyński, Podolski, Smoleński, Lubelski, Potocki, Belski, Nowogrodzki, Płocki, Witepski, Mazowiecki, Podlaski, Rawski, Brzeski Litewski, Chełmiński, Mściwawski, Malborski, Braclawski, Pomorski, Minski, Inflancki, Czarniechowski. 4) 82 Kasztelanów. Pod czas pokoju oni tylko są Senatorami, y żadney nie mają Jurysdykcyi: Pod czas wojny zaś, urząd zastępują Woiewodów, y pod nimi Szlachtę komenderują. Dzielą się na większych y na Mniejszych: Pierwsi od Woiewodztw, drudzy od Powiatów, swoje mają Imiona: Pierwsiz Woiewodami wieśney siedzą Linii, na Krzesłach, drudzy za Woiewodami na ławkach. Z tym wszystkim, równą mają Godność y Prawa. Więksi są Kasztelan Poznański, Sandomirski, Kaliski, Woynicki, Gnieźnieński, Sieradzki, Łęczycki, Zmuydzki, Brzeski Kujawski, Kijowski, Inowrocławski, Lwowski, Wołyński, Kamieniecki, Smoleński, Lubelski, Potocki, Belski, Nowogrodzki, Płocki, Witepski, Czerski, Podlaski, Rawski, Brzeski Litewski, Chełmiński, Mściwawski, Elbląski, Braclawski, Gdański, Minski, Inflancki y Czarniechowski. Mniejsi są, Kasztelan Sąddecki, Miedzyrzecki, Wislicki, Biecki, Rogożyński, Radomski, Zawichowski, Łędzki,

Srzemski, Zarnowski, Małogoski, Wielunski, Przemyński, Halicki, Sanocki, Chełmski, Dobrzyński, Połaniecki, Przemęcki, Krzywinski, Czechowski, Nakielski, Rozpiński, Biechowski, Bydgoski, Brzezinski, Kruswicki, Oswiecimski, Kamiński, Spicimirski, Inowłodzki, Kowalski, Santocki, Sochaczewski, Warszawski, Gostynski, Wiński, Raciński, Sierpiski, Wyszogrodzki, Rypinski, Zakrocimski, Ciechanowski, Liwski, Słonski, Lubaczewski, Konarski Sieradzki, Konarski Łęczycki, Konarski Kuiawski. Naostatek §) Urzędników Koronnych, którzy są; Marszałek Wielki Koronny, Marszałek Wielki Litewski; Kanclerz Wielki Koronny; Kanclerz Wielki Litewski; Podkanclerzy Koronny, Podkanclerzy Litewski; Podskarbi Wielki Koronny, Podskarbi Wielki Litewski; Marszałek Nadworny Koronny, Marszałek Nadworny Litewski. Ci, chociaż ostatnimi są między Senatorami, iednakowoż wielką mają powagę y władzą; Jako też kazdy z nich przyść może do Naywyższego w Krolestwie Dostoienstwa.

§. 13. Seymy dla dwu przyczyn odprawiają się, zwłaszcza dla naradzania się o powszechnym Dobrze, y dla Sądów. Dzielą się zaś, in comitia togata, ktore są nazwyczajnieysze, kiedy Stany spokojnie

nie y bezbronne w mieście samym się zchodzą, y in comitia paludata, kiedy się uzbroione, y na polu zgromadzaia, co naybarziefy podczas Bezkrolewia ma mieysce. Potym, zwykli się też dzielić, na Ordynaryjne y Extraordinaryne: Tamte, podług Praw, co lat dwie odprawiają się: Te zaś, czafu potrzeby, przed wyisciem dwóch lat. Do ostatnich, albo wszystkie Stany bywaią zwoływane, albo też tylko Senat. Mieysce Seymowania pospolicie iest Warszawa; każdy zaś trzeci Seym w Grodnie musi się odprawować. Seym poprzedzaia Seymiki, ktore Krol naznacza, y do ktorych w każdym Wojewodztwie y Powiecie pewne mieysca są naznaczone. Na tych obierani bywaią Posłowie, ktorym, albo ofobliwze iakie na Seym podaią się Instrukcye, albo też tylko władza zlecona bywa, o powszechnę Dobro się starać. Posłow iest 182, nierachuiąc tych, ktorych, 3 Wojewodztwa Pruskie, mniej albo więcej podług upodobania swego, posyłaia, zwłascza: z Wielkiej Polskiej 58, z Małej Polskiej 70, a z Litwy 54. Odprawowali się też niegdys Generalne Seymiki, mianowicie: w Wielkiej Polfcze w Kole, w Małej Polfcze w Korczynie, ktore też Nowym miastem się nazywa, w Litwie w Stoni-

mie, w Mazowszy y Podlasiu w Warszawie, na Wołyniu w Włodzimierzu, w Prusiech na odmianę w Grudziądzu, lub Malborgu; na ktore, nayprzednieysy Urzędnicy, nowo-obrani Posłowie, y inna, ktora do tego ochotę miała, Szlachta, zwykła się zieżdzać, a z tamtąd na sam Sejm iechać: Ale te poustawiały, oprócz w Mazowsze, gdzie po osobliwych Seymikach, na Generalny zwykli się zieżdzać w Warszawie, y w Prusiech, w zwyż wspomnianych miastach. Sejm może bydź zerwany, przez iednego tylko Posła niezgodę, albo interessu proponowanego, lub też innego iakiego dalszego, tyczącą się. Takowe niepozwolenie czyli niezgoda Posła, niszczy y wniwecz obraca wszystko to co iuż było postanowiono: Zkąd pochodzi tyle daremnych y niedoszłych Seymow w Polszcze; A za panowania Krola Fryderyka Augusta III. żaden niedoszedł. Na co się zaś Posłowie, Senat y Krol zgodzą, to ma moc prawa, y do druku bywa podane. Kiedy Szlachta podczas Bezkrolewia, albo też za życia Krolewskiego związek miedzy sobą uczyni, tedy się ten związek Konfederacją nazywa.

§. 14. Do Urzędnikow Koronnych należy ieszcze dwoch Hetmanow. Jako Het-

Hetmani, mieysca niemają w Senacie; Jednakowoż mogą oraz bydź y są z większey części, Senatorami. Do Senatu bywają też, iako Słuchacze, pod przysięgą przypuszczani, Sekretarze Koronny y Litewski, ktorzy przy Dworze w niebytności Kanclerzow, ich urząd odprawują y mieysce mają nad wszystkimi Ziemskimi y Nadwornymi Urzędnikami, oprócz Marszałka Nadwornego: Zawżę zaś z stanu Duchownego bywają obierani. Po nich naywyższe mieysce mają Referendarze, mianowicie z Koronni, a z Litewscy, z ktorych ieden jest Duchowny, a drugi Świecki. Teraz oni nic nie mają, do czynienia z słuchaniem y przekładaniem skarg osob prywatnych; ale tylko decydują sprawy, ktore zachodzą między Possessorami Dobr Krolewskich, y ich Chłopami, w swoich osobliwych sądach, ktore się Referendariatus nazywają: Zasiadają też w Sądach Assessorских y Relacyinych. Inni Urzędnicy Koronni y Litewscy są: Podkomorzy, Podskarbi Nadworny, Kanclerze, Instygatorowie, Chorążę, Miecznicy, Koniufze, Podkoniufze, Kuchmistrze, Podczafze, Kraycze, Stolnicy, Podstole, Łowcze, y. t. d.

§. 15. Każde Wojewodztwo y Powiat, ma swoich Urzędnikow Ziemskich, ktorzy

Dignitarjii się nazywają, mianowicie : Podkomorzego, Chorążego, Sędziego, Stolnika, Czesznika, Podseka Podstolego, Podczaszego, Łowczego, Woyskiego większego Pisarza. Miecznika, Woyskiego mnieyszego, Skarbnika. Niektorzy z nich, iako to: Miecznik, Czesznik, Podczaszy, Stolnik, Podstoli, Skarbnik, mają wprawdzie tytuł, ale żadney nie odprawiają powinności: lednakowoż mieliby swoje zabawy, żeby Krol w ich Wojewodztwach przebywał. Inni, w rzeczy samey urzędu swego przestrzegać muszą. Podkomorzy należy teraz do Spraw, ktore granic się tyczą; Krakowski zaś Podkomorzy y Zupy Solne, w tamtych okolicach znaydujące się pod swoim ma dozorem. Urzędnicy Grodowi też tu należą. Miedzy tymi Starostowie są nayprzednieyszy, ponieważ oni, nie tylko Zamkami Krolewskimi zawiadują, ale też o spokoynosc powszechną w Starostwach swoich się starają, y onych od gwałtu, złodzieiow, y rozboynikow bronią. Oni mogą Chłopow, Mieszczan, y Szlachtę sądzić y karać, Dekreta, ktore od Naywyższych Sądow ferowane były, wykonywać; o pożytek y dochody Krolewskie, ktore mu z Ekonomii, albo z podatkow Miast y wsi dochodzą, starać się; przytym też mieć wzgląd na Zamki, wsie,

wšie, y Miałteczka Krolewskie. Każdy Starosta, ma swojego Podstarościego, który w Imieniu iego całym Starostwem rządzi; Przy tym też Burgrabię, który spokoynosc powszechną utrzymuie, y Dekreta Sądowe wykonywa: Ma takż podczas Sądow zwyczajnych, Sędziego, y Pisarza Grodowych. Starostwa, nie według Wojewodztw ale z więkſzey części, według Zamkow, się dzielą. Niektore, więcey iak iedną okolicę wfobie zawierają. Są też Starostowie bez Jurisdycji, których więcey daleko iest, iak pierwszych. Niektorzy Biskupi, wielcy Panowie, y bogata Szlachta, mają swoje Zamki, y Starostow. W miastach są Burmistrze y Radni Panowie; na wsiach zaś Szoltyś z swoimi Ławnikami. Pospolstwo w Miałtach, miasteczkach, y wsiach, częścią do Krola, częścią do wielkich Panow y Szlachty, częścią do Duchowienstwa, należy: Rządzone zaś bywa, barzief podług własnego upodobania, niż podług praw pewnych. Wyższe Sądy są: 1) Trybunał Koronny, który w Cywilnych y Kryminalnych Sprawach Szlacheckich Dekreta feruie, a nayprzod w Piotrkowie dla Wielkiej-Polskiej, potym w Lublinie dla Małej-Polskiej, od tychże samych Sędziow, sądzony bywa: Sędziowie, częścią są Duchowni,

chowni, częścią Swieccy. Takież Trybunał Litewski, nayprzod w Wilnie, potym w Minsku albo Nowogrodku się odprawuie: Sędziowie zaś są tylko Swieccy.

2) Trybunał Skarbowy Koronny, który Rachunkow Podskarbiego Wielkiego Koronnego; y w wszystkich spraw, tyczących się Dochodow Koronnych, pilnuie: w Litwie się to dzieie, od tamecznego Trybunału.

3) Trybunał Seymowy, który wszystkie Kryminały, y inne sprawy sądzi.

4) Sądy Relacyine, ktore Krol podług upodania odprawuie, y sam na nich prezyduie. Do tych Sądow należą Sprawy tyczące się Przywileiow; Skargi Dobr Krolewskich; Apellacyie od Sądow Nadwornych Kurlandskich, Sprawy Infantskie, y wszystkie inne, ktore Krolowi się upodoba, przed siebie zapozwać, od Sądow Assesorских y Referendarskich.

5) Sądy Assesorские, ktore też Judicia post curiam nazwane bywają sądzą wszystkie sprawy tyczące się Miałt, y Dzierzawcow Dobr Krolewskich; do których się też wytaczaia Apellacyie od Miałt Municypalnych, y od Sądow Woiewodzinskih w sprawach Zyduwskich.

6) Sądy Referendarskie, do których należą sprawy Dzierzawcow Dobr Krolewskich z iedney, a Chłopow onychże, z drugiey strony.

7)

7) Sądy Marzałkowskie, ktore zawsze są przy Dworze, y na 3. mile od Rezydencyi się rozciągają: Do nich należą wszystkie sprawy tyczące się utrzymania spokojności powszechney. 8) Sądy zagraniczne, ktore na granicach Mołkiewskiej, Kozackiej, y Wołoskiej, bywają sądzone, y sprawy między prywatnymi osobami załatwiane, decydują. Do niższych Sądów należą Sądy Ziemskie w Powiatach Wojewodztw: Sądy Starostw, przy których jest Jurisdycya; Sądy Podkomorzich; Sądy Magistratu mieyskiego, i inne.

§ 16. Wszystkie Osoby Duchowne są pod władzą Biskupow y Arcybiskupow. Rozporządzenie Sądow Duchownych mają Biskupi, na których mieyscu są Wikaryuszowie, Kanclerze y Officyałowie, między ktoremi nayprzednieyszy, Generalnym Officyałem się nazywa. Od Biskupow, y ich Namieśnikow, można apelować do Arcybiskupow; a mianowicie, od Arcybiskupa Lwowskiego, do Gnieźnieńskiego, na koniec zaś do Papieża. Duchowni Sędziowie, karzą Ludzi Stanu swojego immediate; do wykonania zaś Dekretu ferowanego przeciwko Świeckim, muszą prosić o pomoc Sędziow Świeckich.

Du-

Duchowienstwo po całym Krolestwie rozszerzone wiele posiada dobr.

§. 17. Krolewskie Dochody nazywają się Krolewskie Dobra Stołowe, Ekonomie, y Ekonomiczne Dochody. Te niegdyś barzo znaczne były: Teraz zaś ledwie Milion Złotych Pruskiej monety, albo 2 Miliony Liwrow Francuzkich, wynoszą. Dochody te w Polsce pochodzą z Krakowskich Zup Solnych, z Ołowianych y Srebrnych Gor w Olkufzu, zaniedbanych wprawdzie, ale ktoreby mogły byź, do dawnego przywroczone stanu, z cel dawnych, z Starostw Sandomirskiego y Samborskiego, z Malborskiej Ekonomii w Prusiech, Trzewskiej w Pomorskim, Rogożyńskiej w Chełmińskim, Wojewodztwach, z wielkiej Krakowskiej (która około 20000 Pruskich Złotych wynosi) z Niepołomickiej (która tyleż prawie dodaie) z cía na towary od Elbląga y Gdańska, y z innych rocznych Sum tych miast. Tych Dobr y dochodow Krol niemoże pomniejszyć ani powiększyć, ani też za śluzną cenę zaarendować. Muszą albowiem koniecznie w arendę byź puszczzone, y to tylko, Kraiowey, osiadley Szlachcie, ale za tak wysoką cenę, iak może byź, a nie iak wieleby byli warte.

Opra-

Oprawa (le Douaire) Krolowey, iest 200000 Zlotych Polskich, ktore okolo 120000 Liwrow Francuskich wynoszą y na Starostwa są naznaczone, oprocz 2000 Czerwonych Zlotych, ktore z Zup Solnych Krakowskich wypłacane bywaią. Dochody Rzeczy pospolitey bardzo są szczupłe; 1) Ponieważ z wielkich twoich maiętności albo Ekonomii, mało ma pożytku; albowiem iedna część na Sustentacyą Krola iest naznaczona, y Ekonomia Krolęwką się nazywa, drugą zaś część, pod imieniem Krolęwsczyzn, osoby prywatne w swoiey maią posłeszy, zwlaszcza Starostwa y Dzierżawy: 2) ponieważ Dobra Szlacheckie y Duchowne, to iest $\frac{1}{2}$ całego Krolestwa, wolne są odwszystkich podatkow. 3) Ponieważ wielu podatkow, ktore w inszych Kraiach są zwyczajne, tu nieznaią. Szlachcic żadnego nieplaci, ani za to co przedaie, ani co kupuie, a tak cały ciężar spada na Mieszczań, y małą liczbę Kupcow. 4) Ponieważ Polska niema Handlu y Manufaktur. Dochody Korony y Wielkiego Xięstwa Litewskiego są dwoiakie, iedna część służy do utrzymania Woyśka, druga zaś idzie do skarbu, ażeby mogła bydz obrocona na ordynaryine y Extraordynaryine potrzeby Rzeczypospolitey.

Do-